

CONSIDERATIONS ON CONSTRUCTIONAL HOMONYMY IN ROMANIAN

Florina-Maria BĂCILĂ, Assistant Professor, PhD, University of the West, Timișoara

Abstract: The current paper's purpose is to take into consideration some aspects regarding constructional (syntactical) homonymy in Romanian, starting from the idea that researchers extended the area of homonymy to other levels of the language and defined it as the association of some identical sonorous complexes with different meanings. We will highlight that the mentioned phenomenon, frequently met in communication, regards contexts with the same phonological organization, but which mark a difference in the syntactical function of one of the parts of sentence, and that it is favored by certain characteristics related to morphology or word order. Although it is a matter of syntax, constructional homonymy must be studied in relation with Semantics, Phonetics and Morphology, thus being a typical case of interdependence between the language compartments. Moreover, the detailed analyses of certain structures would facilitate their classification following several criteria and would contribute to establishing the relation between real syntactical homonymy and a potential one.

Keywords: ambiguity, homonymy, context, grammar, intonation

Acceptând extinderea sferei omonimiei și la alte niveluri ale limbii, fenomenul se definește ca asociere a unor complexe sonore identice cu conținuturi diferite. Lucrările de specialitate relativ recente iau în discuție și îmbinările de cuvinte sau propozițiile interpretabile în diverse feluri, adică ceea ce se numește *omonimie construcțională* (*neutralizare sintactică* sau *omonimie sintactică*)¹. Două sau mai multe enunțuri sunt omonime „dacă sunt formate din aceleași cuvinte, așezate în aceeași ordine, și dacă organizarea lor sintactică e diferită.”² Omonimia sintactică apare relativ frecvent în

¹ Pentru denumirile date de specialiști fenomenului de *neutralizare* în sintaxă, vezi Luminița Hoartă Lăzărescu, *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Iași, Editura Cermi, 1999, p. 186, unde autoarea arată că „se poate vorbi și în *sintaxă* despre semnificante fonologic identice (fie la nivelul propoziției, fie la nivelul frazei), care transmit *informație sintactică* diferită (care au *funcție sintactică* [subl. aut.] distinctă).”; pentru opiniile privitoare la conceptul de *omonimie sintactică* în lingvistica românească și străină, precum și pentru definițiile date acesteia, vezi idem, *ibidem*, p. 187-191. Autoarea precizează (*ibidem*, p. 192) că *omonimia sintactică* reprezintă „relația la nivel sintactic ce se stabilește între părți de propoziție, propoziții sau fraze cu aceeași organizare fonologică care sunt, însă, diferite în privința informației sintactice transmise (a funcției sintactice). Omonimie sintactică există nu numai la nivelul receptorului de mesaj lingvistic, ci și la nivelul emițătorului [subl. aut.] acestuia.”

² Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 178; vezi și idem, *Omonimia sintactică*, în „Limbă și literatură”, XI (1966), p. 388: „Când două sau mai multe structuri sintactice se exprimă prin enunțuri cu aceeași organizare fonologică, acestea din urmă formează o serie omonimică.”; Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, București, Editura Humanitas Educațional, 2005, p. 61: „*Omonimia sintactică* privește structurile sintactice cu organizare și componentă identice care pot fi interpretate diferit din punctul de vedere al înțelesului.”; Angela Bidu-Vrânceanu, în idem et alii, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, p. 335, s.v. *omonim*: „*Omonime sintactice* sunt propoziții sau grupuri sintactice care au aceeași componentă și organizare sintactică, dar care se deosebesc ca semnificație.”; Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998, p. 130, s.v. *enunț*, unde se arată că enunțul omonim este cel „format din cuvinte identice cu ale altui enunț, așezate în ordine identică cu ale acestuia, dar cu o organizare sintactică diferită.”

comunicare, fiind favorizată de anumite caracteristici morfologice (de pildă, forme cazuale identice) sau de topică ale unei limbi.

În studiul intitulat *Omonimia sintactică*, Sorin Stati consideră că asocierea unor expresii fonematice identice cu structuri relaționale distincte este un fapt ușor de înțeles dacă pornim de la un exemplu... matematic: ceea ce se rostește „cinci plus patru ori șase minus trei” conține o serie de termeni aritmetici (numerele întregi 5, 4, 6 și 3, operațiile de adunare, scădere, înmulțire) care pot fi dispuși în mai multe variante. Diferențele structurale sunt simbolizate grafic prin paranteze și evidențiate de rezultatele diferite ale calculului:

$$\begin{array}{ll} \text{a) } (5 + 4) \times (6 - 3) = 27; & \text{c) } 5 + (4 \times 6) - 3 = 26; \\ \text{b) } 5 + [4 \times (6 - 3)] = 17; & \text{d) } [(5 + 4) \times 6] - 3 = 51^3. \end{array}$$

Dacă două sau mai multe structuri sintactice se exprimă prin enunțuri cu aceeași organizare fonologică, deosebindu-se prin funcția sintactică a uneia dintre părțile de propoziție, acestea alcătuiesc o pereche sau o serie omonimică formată din doi termeni (*Vine seara.*: 1) [predicat + circumstanțial de timp]; 2) [predicat + subiect]) sau chiar trei (*Așteaptă seara.*: 1) [predicat + subiect]; 2) [predicat + complement direct]; 3) [predicat + circumstanțial de timp]). Cu excepția ambiguităților intenționate, pentru emițător, mesajul rostit la un moment dat reprezintă însă realizarea unei singure structuri propoziționale: de pildă, dacă la întrebarea *Când vine Ion acasă?* se răspunde *Vine seara.*, este clar că *seara* admite o singură interpretare, aceea de circumstanțial de timp, interlocutorul nebănuind ambiguitatea virtuală de natură structurală⁴.

Omonimia sintactică se referă strict la enunțurile care conțin aceleași cuvinte și admit două sau mai multe variante de analiză, nu și la diferitele segmentări „accidentale”, fără consecințe pentru sistemul sintactic (vezi secvențe precum *el desface – el des face*⁵). Ea nu se referă nici la contextele în componența cărora intră omonime lexicale sau lexico-gramaticale (*A venit la mine.*, cu *mine*₁, pronume personal, formă accentuată, persoana I, singular, acuzativ – *mine*₂, substantiv feminin, plural < *mină*): „Diferența exclusiv semantică dintre două propoziții cu aceeași organizare fonologică nu este suficientă pentru stabilirea unei relații omonimice de tip sintactic. Propozițiile cu aceeași organizare fonologică, pentru a fi omonime sintactic, trebuie să se deosebească nu numai din punctul de vedere al informației semantice transmise, ci și din acela al informației sintactice (al funcției sintactice).”⁶ Se exclud și enunțurile echivoce de tipul *Ion mi-a spus că el nu acceptă.* (unde *el* se poate referi la *Ion* sau substituie un alt substantiv); *Ion s-a întâlnit cu prietenul său.* (unde adjectivul pronominal posesiv de persoana a III-a trimite fie la subiectul propoziției: „prietenul lui Ion”, fie la un substantiv subînțeles: „Ion s-a întâlnit cu prietenul altcuiva.”), întrucât schema propozițională e una singură (actualizează aceleași funcții sintactice, deci conținutul funcțional este identic).

Enunțurile omonime pot conține o singură sintagmă (vezi exemplul *Vine seara.*, discutat mai sus) ori două sau mai multe sintagme, ale căror termeni sunt repartizați diferit:

³ Vezi Sorin Stati, *Omonimia sintactică*, p. 388.

⁴ Pentru această problemă, vezi idem, *Elemente de analiză sintactică*, p. 178.

⁵ Vezi idem, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, Editura Academiei, 1967, p. 214.

⁶ Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 189.

*Dau cartea elevului.*₁ ([predicat + complement direct + complement indirect]) – *Dau cartea elevului.*₂ ([predicat + complement direct + atribut]). Așadar, există omonime sintactice care diferă prin rolul unui singur element (situația cea mai frecventă): *Spune anecdota lui Mircea!* (ambiguitatea se bazează pe cele două funcții sintactice posibile ale termenului *lui Mircea*: complement indirect în dativ sau atribut substantival genitival) ori prin funcțiile mai multor unități: *A rămas colegul nostru.*₁ („Ceilalți colegi au plecat.”: [predicat + subiect + atribut], într-un context precum: *Crezi că a rămas colegul nostru în clasă?*) – *A rămas colegul nostru.*₂ („Ne va fi coleg în continuare.”: [verb copulativ + nume predicativ + atribut], într-o frază ca: *Deși a vrut să se transfere la o altă școală, până la urmă a rămas colegul nostru.*). Se observă că, în cazul unor asemenea propoziții, diferențele de interpretare sunt exclusiv de ordin sintactic, în timp ce la altele se remarcă și deosebiri la nivel morfologic.

În enunțurile omonime, situațiile posibile sunt numeroase și variate: subordonarea poate alterna cu relația de interdependență (vezi *supra*, exemplul *Vine seara.*) sau cu cea de coordonare, relația de interdependență cu cea de incidență (*Maria[,] a venit!*: [subiect + predicat] / [substantiv în vocativ (evidențiat, în vorbire, prin intonație și pauză, iar în scris, prin virgulă) + predicat]), raportul apozitiv cu coordonarea și / sau subordonarea (cf. *S-a întâlnit cu Ion, cu Popescu.*: [predicat + complement prepozițional + apozitie] / [predicat + complement prepozițional multiplu]; *I-am dat cartea copilului[,] lui Ion.*: [predicat + complement direct + complement indirect (anticipat) + atribut substantival genitival] / [predicat + complement direct + complement indirect (anticipat) + apozitie (marcată, în rostire, prin pauză, iar în scris, prin punctuație)] / [predicat + complement direct + atribut substantival genitival + apozitie] / [predicat + complement direct + atribut substantival genitival + complement indirect (anticipat)]⁷, un tip de subordonare cu alt tip de subordonare (*copilului acestuia* = [substantiv + atribut adjectival] / [substantiv + atribut pronominal genitival]; *Am rezolvat problema de ieri.* [predicat + complement direct + atribut adverbial] / [predicat + complement direct + circumstanțial de timp]) etc., construcțiile respective pretându-se la diverse interpretări semantice verosimile.

Enunțurile omonime se întâlnesc în cadrul aceluiași stil al limbii (*Aduce cartea de acasă.*₁, unde *de acasă* e circumstanțial de loc, și *Aduce cartea de acasă.*₂, cu *de acasă* atribut) sau aparțin unor stiluri diferite (*Noaptea cutreieră munții.*₁, cu *noaptea* = circumstanțial de timp – în vorbirea obișnuită, și *Noaptea cutreieră munții.*₂, cu *noaptea* = subiect – în limbajul poetic)⁸.

Există modele lingvistice care și-au propus găsirea explicațiilor acestui fenomen de neutralizare a conținutului sintactic. Gramatica generativ-transformațională consideră că sesizarea ambiguităților reprezintă o trăsătură a competenței lingvistice, limba fiind organizată pe două niveluri diferite: omonimia sintactică este atribuită în exclusivitate structurii de suprafață, rezultând din aplicarea anumitor transformări, al căror efect a fost convertirea structurilor de bază (de adâncime) diferite (unde ambiguitățile sunt înlăturate) în structuri de suprafață identice⁹.

⁷ Pentru discuția despre intonația distinctă în cazul interpretărilor posibile ale acestui enunț, vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 934.

⁸ Vezi Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 218.

⁹ Așadar, două enunțuri sunt omonime când au o structură de suprafață identică și două structuri de adâncime diferite; pentru această discuție, vezi idem, *Interferențe lingvistice. Din istoria relațiilor lingvisticii cu alte*

Se impune însă și examinarea detaliată a raportului dintre omonimia sintactică reală (evitată prin diferite mijloace) și cea potențială (enunțurile care ar putea fi înțelese în mai multe feluri dacă se face abstracție de contextul lingvistic și extralingvistic)¹⁰. Având în vedere caracterul potențial omonimic al structurilor sintactice, se poate afirma că numărul omonimelor reale este foarte mic în comparație cu cel al omonimelor potențiale.

În limba română, se vorbește despre omonimia multor tipuri de construcții; asupra unora dintre acestea ne vom opri în continuare. Astfel, sunt echivoce sintagmele diferențiate prin diverse valori ale genitivului, adesea fiind posibile două „lecturi”, explicabile prin structurile de bază deosebite (cu genitivul subiectiv sau obiectiv): *istoria unui tânăr* poate fi „ceea ce istorisește un tânăr” sau „ceea ce se spune despre el”; *convocarea directorului* înseamnă „convocarea pe care a făcut-o directorul” (genitiv subiectiv, sens activ) sau „convocarea directorului de către altcineva” (genitiv obiectiv, sens pasiv); *chemarea profesorului* este interpretabilă cu referire la Agent („profesorul cheamă pe cineva”) ori la Pacient („cineva îl cheamă pe profesor”) etc. În mod similar, adjectivul pronominal posesiv determinând anumite substantive poate fi analizat și ca subiect al structurii inițiale, și ca obiect al acesteia: *alegerea mea* – construcție rezultată din transformarea fie a propoziției *Eu aleg*. ([subiect + predicat]), fie a secvenței *Cineva mă alege*. ([subiect + predicat + complement direct]).

La constituirea enunțului ca structură semnificativă participă atât unitățile lexicale care îl compun, cât și modul specific de organizare. Propoziția *Îi citește scrisoarea tatălui*. admite, în funcție de statutul sintactic al celui de-al doilea substantiv (*tatălui*), două lecturi: „Tatălui [Beneficiar] îi citește scrisoarea.”, dacă substantivul se subordonează verbului, și „Îi citește [lui / ei] scrisoarea tatălui [Posesor / Agent].”, în condițiile dependenței față de substantivul *scrisoare*. În acest exemplu, „diferența de organizare sintactică este condiționată însă și de deosebiri la nivelul situației comunicațional-referențiale. Prima interpretare presupune un unic referent pentru cele două componente nominale (substantivul și pronumele au același

științe, București, Editura Științifică, 1971, p. 96, nota 8; Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 190; Angela Bidu-Vrâncănu, în idem et alii, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, p. 336, s.v. *omonimie*; Gabriela Pană Dindelegan, în idem et alii, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, p. 161, s.v. *dezambiguizare*; idem, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei, 1974, p. 272-276; Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *op. cit.*, p. 21, s.v. *ambiguitate*.

¹⁰ Exemplificând, Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 186, propune o distincție netă între *omonimia sintactică* și *ambiguitatea sintactică*. Astfel, „*omonimia sintactică* reprezintă părțile de propoziție, propozițiile sau frazele multiinterpretabile sintactic atât din punctul de vedere al *emițătorului* de mesaj lingvistic, cât și din perspectiva *receptorului* acestuia (sunt omonime sintactic în sine), în timp ce *ambiguitatea sintactică* vizează părțile de propoziție, propozițiile sau frazele multiinterpretabile sintactic *exclusiv* la nivelul *receptorului* de mesaj lingvistic (sunt ambigue sintactic în contextul dat) [subl. aut.]”; idem, *ibidem*, p. 198: „Dacă omonimia sintactică se manifestă atât la nivelul interlocutorului, cât și la cel al vorbitorului, *ambiguitatea sintactică* apare exclusiv la nivelul *interlocutorului* [subl. aut.]. Structurile sintactice ambigue din punct de vedere sintactic sunt susceptibile de o multiplă interpretare numai pentru receptorul de mesaje lingvistice, în mintea emițătorului de mesaje neexistând ambiguitate sintactică. Ambiguitatea sintactică are un caracter potențial”; ea reprezintă „relația la nivel sintactic ce se stabilește între părți de propoziție, propoziții sau fraze cu aceeași organizare fonologică, distincte, însă, din punctul de vedere al informației sintactice (funcției sintactice) transmise, ambiguitatea sintactică existând exclusiv pentru *receptorul* [subl. aut.] de mesaj lingvistic.” Autoarea consideră (*ibidem*, p. 200-203 și p. 206-207) că ambiguitatea la nivelul propoziției și al frazei se manifestă nu numai în planul faptelor propriu-zise de limbă, ci și în acela al *interpretărilor* acestora (de exemplu, *poate veni*: [predicat + complement direct] sau o structură unitară cu rol de predicat verbal compus); pentru discuția despre diferențierea ambiguităților efective de cele virtuale, vezi și Sorin Stati, *Omonimia sintactică*, p. 389-390 (paragraful *Caracterul potențial al omonimiei sintactice*).

referent), în cea de-a doua lectură, substantivul și pronumele au referenți diferiți. Contextul situațional și lingvistic precizează calitatea (identitate sau nonidentitate) a raportului referențial, care reprezintă componenta principală a conținutului informațional al enunțului, fiind implicat însă și în organizarea sintactică (relevarea particularităților referențiale se impune în descrierea și caracterizarea a numeroase situații gramaticale).¹¹

Construcțiile cu dativ conținând verbe care acceptă determinarea prin dativ și în afara valorii posesive au un grad mare de ambiguitate, căci cliticul poate primi ambele interpretări: a) fie o poziție de subcategorizare, fără o relație de posesie (vezi structura **Ți-am trimis cartea.**, interpretabilă ca „Ție ți-am trimis o anume carte, care nu e a ta.”, unde cliticul este complement indirect); b) fie o valoare de dativ posesiv („Ți-am trimis ție / am trimis altcuiva cartea ta.”, unde cliticul este complement posesiv). Numai în structurile în care apar un complement posesiv și unul indirect, ambele în dativ, dublarea (emfatică) a complementului posesiv exprimat prin clitic se poate face exclusiv prin adjectiv pronominal posesiv (**Ți-am vândut casa ta de la țară unui localnic.**, nu și ***Ție ți-am vândut casa de la țară unui localnic.**); în **vinde-mi moșia**, **-mi** poate fi deci complement indirect: „Vinde-mi mie moșia ta.” sau posesiv: „Scoate tu la vânzare moșia mea.”. De obicei, contextul mai larg dezambiguizează asemenea construcții¹².

În general, libertatea de topică a unui tip de sintagmă este supusă unor constrângeri. Astfel, plasarea unui substantiv după un verb tranzitiv poate conduce la o construcție ambiguă sub aspectul organizării: față de *Lupul atacă.*, în care substantivul realizează o relație de interdependență cu verbul-predicat, având funcție de subiect, în succesiunea *Atacă lupul.*, organizarea devine ambiguă, substantivul putând reprezenta, prin poziția și forma lui, subiectul (exprimând valoarea de [Agent]) sau complementul direct (redând valoarea de [Pacient]). Echivocul este, în acest caz, rezultatul caracterului nerelevant al topicii, al compatibilității poziției postverbale, când verbul este tranzitiv, cu ocurența unor termeni care intră în relații diferite cu verbul, dar și al unei particularități morfologice – omonimia, generală în flexiunea substantivală românească, dintre nominativ și acuzativ (cf. și gruparea *Alege tabloul.*, care conține un raport de dependență, în opoziție cu *Alege decanul.*, secvență sintactic ambiguă). Semantica termenilor poate anula efectul acestei omonimii cazuale dublate de topica echivocă, asigurând dezambiguizarea, deși, foarte frecvent, precizarea structurii interne a grupărilor [verb tranzitiv + substantiv] presupune intervenția clarificatoare a contextului¹³.

Prin urmare, sunt, în același timp, morfologice și sintactice omonimiile dintre genitivul atribut și dativul complement indirect (*Am împrumutat cartea **unui prieten.***) sau dintre nominativul subiect și acuzativul complement direct (*Luni începe **scoala.***), iar altele sunt exclusiv sintactice: omonimia dintre atribut și complement (*Scoate hainele **din sacoșă.***), dintre predicativul suplimentar și un circumstanțial (*Te-a văzut **venind.***: „Te-a văzut că / cum veneai.” – două posibile interpretări relativ apropiate între ele, dar deosebite esențial de varianta „Te-a văzut când venea.”; această omonimie este complicată și de subiectul

¹¹ * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 15.

¹² Pentru această problemă, vezi * * *, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 356; * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 444.

¹³ Pentru această discuție, vezi Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 47-48.

gerunziului, care poate fi identic cu subiectul propoziției sau diferit de acesta¹⁴). În cazul unor asemenea omonimii, dezambiguizarea este asigurată de topică: *Am împrumutat unui prieten cartea.*, *Școala începe luni.*, *Scoate din sacoșă hainele.*, *Venind te-a văzut.* etc.

Am arătat că omonimia la nivel morfologic determină și caracterul echivoc al unor construcții cu verbe intransitive, grupate cu elemente lexicale ca *iarna*, *vara*, *ziua*, *noaptea* etc. În aceste cazuri, sursa ambiguității o constituie identitatea formală dintre substantivele și adverbele respective, așa că *Vine iarna.* poate reprezenta realizarea unei relații de interdependență (cf. enunțurile *Curând vine și iarna.* / *Iar vine iarna.*) sau a uneia de dependență (*Moș Crăciun vine iarna.*); în aceeași situație sunt *Începe ziua.*, *Sosește noaptea.* etc. Alteori, semantica termenilor *iarna*, *ziua* este incompatibilă cu funcția de subiect: *Lucrează noaptea.* este o construcție în care sensul lexical al elementelor le situează într-un raport de dependență¹⁵.

Adesea, în analiza sintactică, persistă confuzia dintre subiectul multiplu al unei propoziții și circumstanțialul sociativ¹⁶ (numai când acesta însoțește subiectul în realizarea acțiunii și poate deveni el însuși subiect, alături de cel deja existent, nu și când se referă la o altă parte a propoziției), ignorându-se faptul că subiectul multiplu impune acordul predicatului la plural și că forma de număr a acestuia distinge cele două poziții sintactice¹⁷. Confuzia apare mai ales când, ca element coordonator în cadrul subiectului multiplu, se întrebunțează, cu sensul conjuncției copulative *și*, prepoziția *cu* sau, cu același înțeles, locuțiunile prepoziționale *împreună cu*, *cu tot cu*, specifice circumstanțialului sociativ, ori locuțiunea *și cu*, frecventă în limba populară și în exprimarea familiară. Antepunerea circumstanțialului, cu un evident rol emfatic, poate crea echivoc, dar acordul la singular clarifică statutul elementelor. Acest criteriu distinctiv devine însă inoperant când verbul-predicat al propoziției prezintă o identitate între singular și plural. Intervin, astfel, două categorii de situații: cele în care verbul respectiv este însoțit de un determinant a cărui formă este sau nu un indiciu al subiectului multiplu și cele în care verbul nu are determinări.

În exemplul: „Și ne coborâm noi, și ne tot coborâm, cu mare greutate, pe niște povârnișuri primejdioase, și ne încurcăm printre ciritei de brad, și caii lunecau și se duceau de-a răstăgolul, și eu cu Dumitru mergeam zgribuliți și plângeam [subl. n. – F.-M.B.] în pumni de frig”¹⁸, *eu cu Dumitru* reprezintă subiectul multiplu, iar verbul-predicat *mergeam* este la plural, fapt indicat de predicativul suplimentar *zgribuliți*. Când verbul nu are compliniri, se va recurge fie la unele informații oferite de fraza care conține propoziția în discuție: „Eu cu Dumitru [...] mergeam tot zburdând și hârjonindu-ne, de parcă nu eram noi [subl. n. – F.-M.B.] râioșii din Broșteni”¹⁹ – unde formele pronominale *-ne* și *noi* conferă sens de plural predicatului și indică existența unui subiect multiplu –, fie la analiza conținutului textului: în fraza „Când am venit eu cu tata și cu frații [subl. n. – F.-M.B.] mei, Petrea și

¹⁴ Cf. Ileana Petre, *Precizări cu privire la termenii neutralizare, omonimie, sincretism în lingvistica românească*, în „Analele Universității din Craiova”, VI (1978), p. 132.

¹⁵ Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 1997, p. 481.

¹⁶ Pentru această discuție, vezi D. Crașoveanu, *Categorii sintactice necircumstanțiale*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 52-54.

¹⁷ Vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 366 și p. 513-514.

¹⁸ Ion Creangă, *Povești, Amintiri, Povestiri*. Ediție îngrijită și repere istorico-literare alcătuite de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, Editura Minerva, ediția a III-a în seria „Patrimoniu”, 1983, p. 170.

¹⁹ Idem, *ibidem*, p. 170.

Vasile și Nică, din Ardeal în Pipirig, [...] unde se pomeneau școli ca a lui Baloș în Moldova?”²⁰, elementele subliniate alcătuiesc subiectul multiplu, având sensul pluralului inclusiv „noi”.

Unele construcții cu apozitii prezintă similitudini formale cu structurile juxtapuse, iar distincția dintre ele se realizează și cu ajutorul acordului. Dacă două nume juxtapuse, aflate în poziția sintactică de subiect, sunt fiecare la singular, sintagma este apozitivă când acordul cu predicatul se face la singular: **Tânărul acela, prietenul ei, era de față.** (al doilea termen funcționează ca o redenumire a primului; de asemenea, izolarea construcției prin virgule înfirmă ipoteza interpretării celui de-al doilea nominal ca o parte a subiectului multiplu). Dacă cele două nume juxtapuse propun o interpretare asociativă de subiect multiplu, așa cum o demonstrează și absența virgulei după cel de-al doilea component, acordul se face la plural, iar varianta apozitivă este exclusă: **Tânărul acela, prietenul ei erau de față.**²¹

Și predicativul suplimentar intră uneori în îmbinări echivoce: în exemplul *Maria o vede bucuroasă.*, elementul subliniat se referă fie la subiect, fie la complementul direct, datorită faptului că ambele prezintă aceleași particularități de gen și de număr; dezambiguizarea se poate face în contexte în care subiectul și complementul se diferențiază după gen și / sau număr: *Maria îl / îi / le vede bucuroasă.*

Adjectivele cu funcție de predicativ suplimentar care se raportează la un nominal subiect de genul masculin, numărul singular și care, la acest gen și număr, sunt omonime cu adverbele admit și interpretarea ca circumstanțiale de mod realizate prin adverbe: *Elevul ascultă atent.* Asemenea enunțuri se pot dezambiguiza prin recurgerea la forma de feminin și / sau de plural a adjectivului: *Elevii ascultă atent.* (circumstanțial de mod) vs *Elevii ascultă atenți.* (predicativ suplimentar); dacă nu se face acordul cu regentul nominal, elementul respectiv trebuie interpretat ca adverb (circumstanțial): *Mărarul ți-l dau ieftin.*, *Mașina ți-o dau ieftin.* (colocvial: *Mașina ți-o dau ieftină.*)²².

Când predicativul suplimentar subordonat subiectului se realizează prin pronume și numerale, iar subiectul este nelexicalizat, construcțiile sunt ambigue: pronumele sau numeralul respectiv poate fi analizat fie ca predicativ suplimentar, fie ca subiect (postpus verbului): *A plecat prima.*, *Au reușit toți.* Dezambiguizarea se face prin lexicalizarea subiectului (***Andreea a plecat prima.***, ***Candidații au reușit toți.***) – situație în care pronumele sau numeralul are funcție sintactică de predicativ suplimentar (și poartă accentul frastic) – ori prin introducerea unor determinări suplimentare (*A plecat prima din stânga.*), în acest caz pronumele sau numeralul având rol de subiect²³. Aceeași confuzie se face, în condiții similare, între *A ajuns [acolo] primul.*₁ [verb predicativ + numeral ordinal, subiect] și *A ajuns [acolo] primul.*₂ [verb copulativ + numeral ordinal, nume predicativ]. Și propozițiile *Se angajează grădinar.*, *Se propune director.* pot avea două „lecturi”: [verb-predicat + subiect] / [verb-

²⁰ Idem, *ibidem*, p. 164.

²¹ Vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 625.

²² Idem, *ibidem*, p. 297 și p. 309; vezi și Emina Căpălnășan, *Elementul predicativ suplimentar – probleme de acord*, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*. Volum coordonat de Ana-Maria Pop, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2012, p. 145-152.

²³ Pentru această discuție, vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 188 și p. 308; Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, p. 79.

predicat (+ subiect subînțeles) + substantiv nearticulat cu funcție de complement predicativ al obiectului] (*Ion se angajează grădinar.*)²⁴.

În contextele cu predicativ suplimentar realizat prin adverbe de tipul *așa, altfel, bine*, este posibilă adesea și interpretarea acestuia drept circumstanțial de mod. În propoziții ca: *Te-am găsit așa.*, *Pe Maria o pictase altfel.*, *Îl știu bine.*, adverbul are două „citiri”: predicativ suplimentar, calificând nominalul cu funcție de complement direct, sau circumstanțial de mod. Dezambiguizarea se poate face prin extinderea enunțului: *Te-am găsit așa, schimbată, mai veselă parcă.*, *Pe Maria o pictase altfel, mai înaltă.*, *Îl știu bine, într-o formă excelentă.* (cu predicativ suplimentar), dar *Te-am găsit așa, destul de greu.*, *Pe Maria o pictase altfel, în acuarelă.*, *Îl știu bine, doar ne cunoaștem de douăzeci de ani.* (cu circumstanțial de mod)²⁵.

Unele construcții formate din substantiv sau grup nominal precedat de prepoziția *ca* pot prezenta dificultăți de interpretare din cauza faptului că prepoziția are două sensuri, calitativ și comparativ, și cu amândouă apare în structuri cu predicativ suplimentar. Există anumite elemente care pot ajuta la dezambiguizarea construcției: *ca* exprimă calitatea dacă substantivul este nearticulat (*Le vorbește ca președinte.*), iar dacă acesta este articulat cu articolul nehotărât, *ca* are, de obicei, sens comparativ (*Le vorbește ca un președinte.*). Dacă substantivul este articulat hotărât (având diverse determinări), poate fi interpretat în ambele feluri: enunțul *O vedea ca profesoara de matematică a claselor V-VIII.* poate fi citit ca „O vedea în același mod ca profesoara de matematică a claselor V-VIII.” (construcție comparativă, descriind doar circumstanța în care se desfășoară evenimentul desemnat de verb, nu și participanții) sau „O vedea pe ea în calitate de / în funcția de profesoară de matematică a claselor V-VIII.” (exprimând calitatea). Construcția se poate dezambiguiza prin înlocuirea prepoziției *ca* printr-un sinonim (de pildă, *la fel ca* – pentru sensul comparativ, *în calitate de* – pentru a descrie calitatea)²⁶.

Multe sintagme cu verbe la gerunziu sunt ambigue sub raportul istoriei derivative sau al delimitării de alte poziții sintactice. În enunțurile în care verbul regent este tranzitiv, cu un complement direct lexicalizat și determinat de un verb la gerunziu, acesta din urmă poate fi interpretat ca raportându-se la subiect sau la complementul direct: în propoziția *Am găsit-o căutând în cartea de telefon.*, numai dacă gerunziul se raportează la complementul direct ocupă poziția de predicativ suplimentar; dacă se referă la subiect, este circumstanțial instrumental.

În unele cazuri, gerunziul care se raportează la subiect poate fi interpretat ca predicativ suplimentar, derivat dintr-o propoziție principală: alteori însă, nu poate fi considerat decât circumstanțial. La dezambiguizare contribuie sensul verbului regent și al gerunziului: dacă acesta exprimă o caracteristică a nominalului-subiect, este vorba de un predicativ suplimentar (raportarea semantică la un nominal fiind una dintre caracteristicile sale definitorii): *Am primit florile zâmbind.* (< „Am primit florile și am zâmbit.”), iar dacă redă o circumstanță în care se desfășoară acțiunea regentului, se află în poziția unui circumstanțial (de timp, de mod etc.): *Am cumpărat cărți vechi călătorind prin țară.* Prin urmare, enunțul *Am văzut-o trecând*

²⁴ Vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 322.

²⁵ Idem, *ibidem*, p. 304.

²⁶ Pentru discuția despre asemenea ambiguități și interpretări litigioase în construcțiile cu predicativul suplimentar, vezi idem, *ibidem*, p. 308-312.

strada. poate fi interpretat ca derivat dintr-o structură cu o completivă directă, gerunziul fiind predicativ suplimentar („Am văzut că ea trecea strada.”) sau ca o ocurență a circumstanțialului de timp („Am văzut-o în timp ce (eu) treceam strada.”).

Uneori, propoziții diferențiate prin topică precum *Aud mașina venind.* și *Aud venind mașina.* se deosebesc prin aceea că elementul cel mai apropiat de verbul-predicat (*aud*) este considerat complement direct. Construcțiile de acest tip devin mai transparente dacă nominalul postpus este un substantiv propriu, care necesită dublare și prezența prepoziției *pe* când are funcția de complement direct. Faptul că structurile similare cu substantiv propriu nu sunt posibile fără „mărcile” de complement direct arată că nominalele din asemenea structuri se află în poziția unui complement direct (**Văd venind Maria.*, **Văd Maria venind.*, dar *O văd venind pe Maria.*, *O văd pe Maria venind.*), chiar dacă topica sa nu reflectă întotdeauna această ierarhie sintactică. Și în alte tipuri de construcții gerunziul poate fi interpretat ca raportându-se la subiect sau la un alt nominal, cu funcție de complement prepozițional (propoziția *Mi-aduc aminte de el trecând prin București.* provine din [...] *când trec eu prin București.* sau din [...] *când trecea el prin București.*) ori de circumstanțial sociativ (enunțul *Ioana s-a întors cu Maria tremurând din toate încheieturile.* este derivat din *Ioana s-a întors cu Maria și Ioana tremura din toate încheieturile.* sau din *Ioana s-a întors cu Maria, care tremura din toate încheieturile.*)²⁷.

Cu supinul în antepunere (**De vorbit / de scris**, *l-a învățat profesorul.*), mesajul nu este suficient de clar: aparent, supinul poate fi considerat un complement secundar, dar, dacă se consideră că el anticipă o propoziție dintr-o frază eliptică (**De vorbit / de scris**, *l-a învățat profesorul să vorbească / să scrie.*), e vorba de un circumstanțial de relație²⁸. În propozițiile *Cărțile sunt greu / ușor de procurat.*, *Hainele sunt dificil / anevoie de spălat.*, adverbul de mod, deși antepus, constituie o determinare a supinului. Nu aceeași analiză se poate propune pentru construcții de tipul *Filmul este interesant de văzut.*, unde adverbul de mod nu permite, din punct de vedere semantic, interpretarea ca subordonat al supinului (*film de văzut *interesant*)²⁹.

Funcția de circumstanțial de cauză se poate intersecta cu aceea de circumstanțial de timp. Interferența apare îndeosebi când în poziția sintactică de circumstanțial de cauză se află verbe la gerunziu. Uneori, disocierea lor este dificilă: **Văzând** *că drumul este alunecos, șoferul a oprit mașina.* [= „din cauză că a văzut...” / „când a văzut...”]³⁰.

Circumstanțialul de cauză se exprimă și prin locuțiunile adverbiale cu valoare discursivă *de aceea, pentru aceea, de asta, pentru asta, de ce* (cu varianta populară *la ce*), pe care le regăsim și la circumstanțialul de scop, contextul lingvistic sau extralingvistic având rol

²⁷ Pentru ambiguitățile și interpretările litigioase cu gerunziul predicativ suplimentar, vezi idem, *ibidem*, p. 196-197.

²⁸ Idem, *ibidem*, p. 395.

²⁹ Vezi * * *, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, p. 519.

³⁰ Pentru omonimia sintactică a construcțiilor cu gerunziul, vezi Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 196-197, iar pentru interferențele dintre diferitele realizări ale circumstanțialului de cauză și alte poziții sintactice, vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 538-539; cf. și discuția despre formele participiale și gerunziale din textul poetic arghezian, forme care pot intra, uneori, pe calea metaforei, în jocul omonimiei sintactice, în Simona Constantinovici, *Palimpseste argheziene. Curs de lexicologie aplicată*, Timișoara, Editura Politehnica, 2005, p. 180-181 și p. 191-198.

dezambiguizator, prin ocurența unei propoziții cauzale sau finale: **Fiindcă n-am avut timp, de aceea nu te-am căutat. / De aceea am venit, ca să te ajut.**)³¹.

Locuțiunea adverbială *de ce* poate reprezenta corelativul unei subordonate exprimând comparația proporțională (progresivă), introdusă prin locuțiunea conjuncțională omonimă: **De ce îl asculta, de ce se întrista.** Acestea nu trebuie confundate cu îmbinarea liberă *de ce*, alcătuită din pronume interogativ sau relativ în acuzativ, precedat de prepoziție (**De ce ți-e frică nu scapi.**).

După cum se observă, deși este o problemă de sintaxă, omonimia construcțională trebuie studiată în legătură cu semantica, fonetica și morfologia, căci ne aflăm în fața unui aspect tipic de interdependență a compartimentelor limbii (fonetică – morfologie – sintaxă – lexic). Limba română deține un repertoriu însemnat de tipuri de enunțuri cu structură (virtual) ambiguă – cazuri interesante a căror analiză atentă va facilita, desigur, clasificarea lor după diverse criterii și stabilirea raportului dintre omonimia sintactică reală și cea potențială.

Bibliografie

* * *, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul; II. Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.

Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 1997.

Bidu-Vrânceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

Bidu-Vrânceanu, Angela, Forăscu, Narcisa, *Limba română contemporană. Lexicul*, București, Editura Humanitas Educațional, 2005.

Căpălnășan, Emina, *Elementul predicativ suplimentar – probleme de acord*, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*. Volum coordonat de Ana-Maria Pop, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2012, p. 145-152.

Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998.

Constantinovici, Simona, *Palimpseste argheziene. Curs de lexicologie aplicată*, Timișoara, Editura Politehnica, 2005.

Crașoveanu, D., *Categorii sintactice necircumstanțiale*, Timișoara, Editura Mirton, 2002.

Creangă, Ion, *Povești, Amintiri, Povestiri*. Ediție îngrijită și repere istorico-literare alcătuite de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, Editura Minerva, ediția a III-a în seria „Patrimoniul”, 1983.

Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.

Hoarță Lăzărescu, Luminița, *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Iași, Editura Cermi, 1999.

³¹ Pentru această problemă, vezi * * *, *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, p. 531 și p. 546. De pildă, într-un context restrâns precum **De asta am venit.**, locuțiunea adverbială *de asta* este interpretabilă sintactic fie ca un circumstanțial de cauză, fie ca unul de scop; cf. și **De ce a venit?** (= „Din ce motiv a venit?” / „Cu ce scop a venit?”).

Pană Dindelegan, Gabriela, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei, 1974.

Petre, Ileana, *Precizări cu privire la termenii **neutralizare**, **omonimie**, **sincretism** în lingvistica românească*, în „Analele Universității din Craiova”, VI (1978), p. 131-133.

Stati, Sorin, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.

Stati, Sorin, *Interferențe lingvistice. Din istoria relațiilor lingvisticii cu alte științe*, București, Editura Științifică, 1971.

Stati, Sorin, *Omonimia sintactică*, în „Limbă și literatură”, XI (1966), p. 387-395.

Stati, Sorin, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, Editura Academiei, 1967.